

УДК 338:1

Спасив Н.Я.

к.е.н., доцент, завідувач кафедри економіки і управління виробництвом ТКІ

Спасив Н.Я.

к.э.н., доцент, заведующий кафедрой экономики и управления производством ТКИ

Spasiv N.Y.

PhD, Associate Professor, Head of Department Economics and Production Management TKI

E-mail:

vladnat@gmail.com

Детермінанти та екстерналії кризових процесів національної економіки

Детерминанты и экстерналии кризисных процессов национальной экономики

Determinants and externalities critical processes of the national economy

Анотація

У статті обґрунтовано причини виникнення кризових процесів та наслідки світової фінансової кризи для української економіки. Запропоновано шляхи подолання негативних тенденцій в контексті оптимізації державного боргу та кардинальних змін боргової політики держави, а також пошуку нових підходів щодо погашення зобов'язань. Виокремлено наслідки тривалого зубожіння населення та проаналізовано забезпечення добробуту населення в розвинутих країнах та країнах пострадянського простору. Визначено наслідки довготривалої неоголошеної війни з боку Російської Федерації для національної економіки.

Ключові слова

Фінансова криза, доларизація, економічні дисбаланси, стагнація економіки, міжнародні резерви, боргова політика.

Аннотация

В статье обоснована причины возникновения кризисных процессов и последствия мирового финансового кризиса для украинской экономики. Предложены пути преодоления негативных тенденций в контексте оптимизации государственного долга и кардинальных изменений долговой политики государства, а также поиска новых подходов по погашению обязательств. Выделены последствия длительного обнищания населения и проанализированы обеспечение благосостояния населения в развитых странах и странах постсоветского пространства. Определены последствия длительной необъявленной войны со стороны Российской Федерации для национальной экономики.

Ключевые слова

Финансовый кризис, долларизация, экономические дисбалансы, стагнация экономики, международные резервы, долговая политика.

Annotation

In the article the causes of the crisis processes and the global financial crisis on the Ukrainian economy. Ways to overcome the negative trends in the context of optimization of public debt and major changes to the debt policy, and new approaches to repay obligations. Author determined effects of long-term poverty and analyzes the welfare of the population in developed countries and former Soviet countries. Defined long-term consequences of undeclared war with the Russian Federation to the national economy.

Keywords

The financial crisis, dollarization, economic imbalances, stagnant economy, international reserves, debt policy.

Постановка проблеми. У посткризовий період економіка України так і не позбавилася глибоких структурних деформацій і значно відстає від розвинених країн світу за усіма макропоказниками, що негативно позначається на рівні економічного розвитку. Це пов'язано із нестабільністю політичної ситуації, низьким рівнем добробуту населення, прогалинами у чинному законодавстві, відсутністю належного інституційного забезпечення фінансового ринку та його інструментів, а також непродуманою грошово-кредитною політикою. Саме остання є домінантою посткризових дисбалансів, нестабільності вітчизняної валюти та її залежності від долара.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різного роду структурних деформацій економічних систем приділяється значна увага з боку теоретиків і практиків. Так, серед вітчизняних науковців необхідно виокремити праці І. Бланка, М. Білик, О. Болховітінової, О. Василика, А. Загороднього, І. Зятковського, В. Клочко, М. Олексієнка, С. Онишко, В. Панченка, А. Пересади, А. Фукса. Значну увагу вивченню даної проблеми приділено також у роботах російських економістів – І. Балабанова, В. Белоліпецкого, В. Будаєва, А. Гінзбурга, Є. Кантора, А. Кайгородова, С. Ленської. Помітне місце у розробці цих проблем займають дослідження західних вчених Є. Бріггема, Р. Брейлі, О. Ланге, М. Міллера, В. Солтера, Р. Дж. Хікса, У. Шарпа та ін. Однак, попри актуальність згаданої проблематики наявні публікації недостатньо

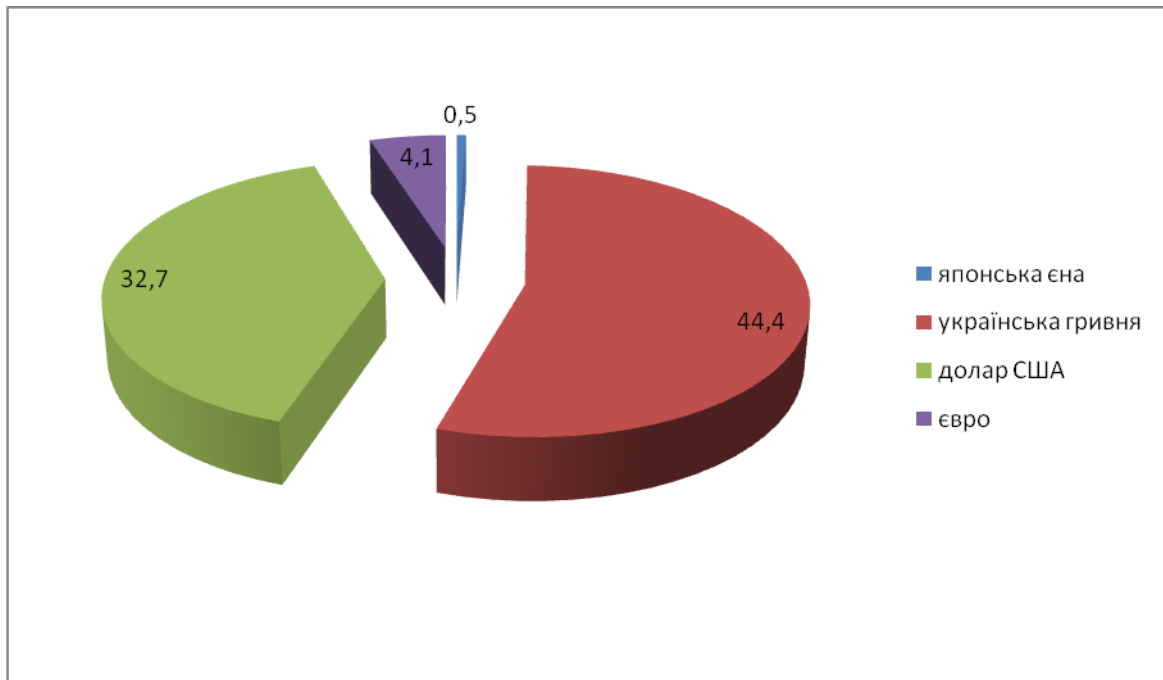
висвітлюють дані питання, що зумовлює подальше вдосконалення наукових підходів у цій площині.

Постановка завдання. Враховуючи зазначене, метою статті є комплексне дослідження причин та наслідків кризових процесів вітчизняної економіки в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Згідно трактування, поданого у економічній енциклопедії, доларизація – це проникнення долара США у внутрішній грошовий обіг країн зі слабкими неконвертованими валютами, внаслідок чого відбувається розлад грошового обміну [2]. Термін «доларизація» походить від назви грошової одиниці США – долара, проте на практиці слугує для визначення процесу заміщення внутрішньої валюти конвертованою валютою (не обов'язково доларом США).

Варто зазначити, що доларизація як економічне явище, притаманне вітчизняній економіці з початку її самостійного функціонування. Фінансова криза 1992-1994 рр., 1998-1999 рр. та 2008-2009 рр. закріпила за валютою США стійкі позиції альтернативного грошового активу, захищеного від фінансових катаклізмів. Навіть поява та значно вища вартість грошової одиниці Євросоюзу не похитнула позиції долара на українському ринку. Так, згідно із дослідженнями у 2012 році в Україні в обороті перебуває близько 80 млрд. готівкових доларів США та іншої зарубіжної валюти. У 2011 році ця сума становить 70 млрд. дол., а в 2008 р. даний показник становив тільки 38 млрд. дол. США [1]. Така статистика констатує різке зростання обсягів долара та свідчить про нарощування заощаджень українців у даній валюті, й ілюструє на перспективу негативні тенденції щодо вітчизняної гривні, адже недовіра до неї є загрозою економічній та фінансовій безпеці держави. Отже, першою причиною доларизації є недовіра до національної валюти, і відповідно, масова купівля долара США.

Наступним каталізатором доларизації є співпраця України із Світовим банком, Міжнародним валютним фондом та іншими світовими організаціями, які надають кредити у доларах, що сприяє зростанню доларової маси. Відповідно, структура державного боргу України за видами валют також свідчить на користь залежності вітчизняної економіки від долара (рис. 1).

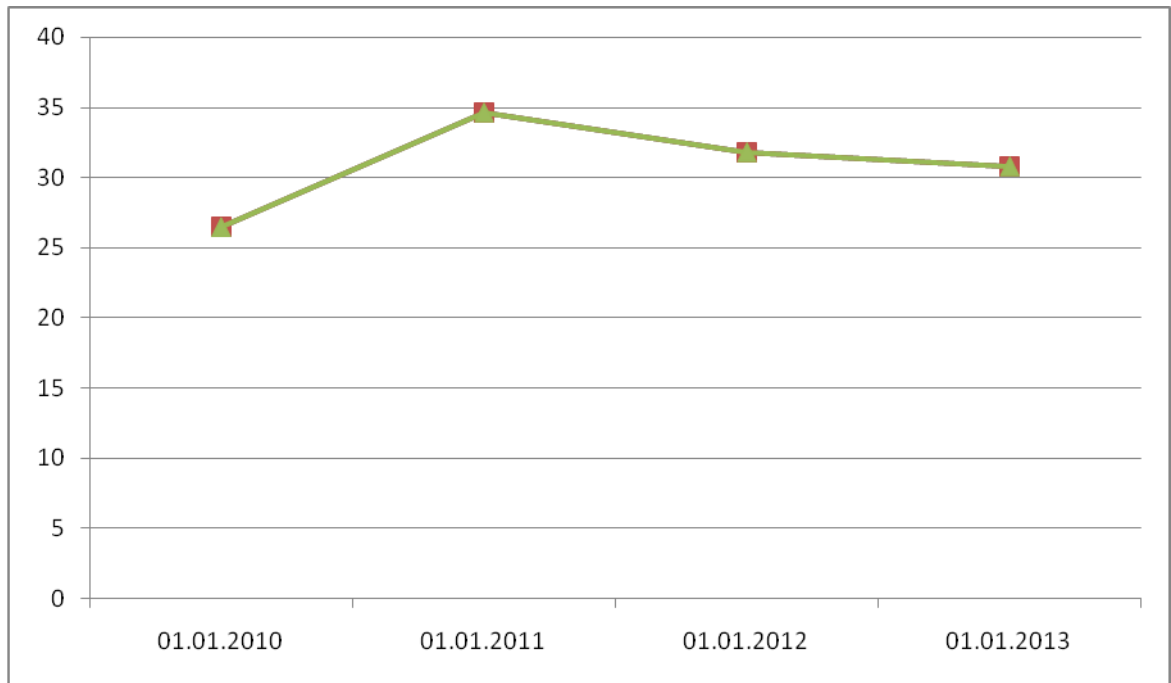
Рис. 1. Структура державного боргу України за видом валюти погашення у 2012 р. (%)[3]

Як ілюструють дані рис. 1, у структурі державного боргу серед іноземних валют превалює долар США, складаючи 32,7%, що дозволяє констатувати про стійку державну політику стосовно запозичень в частині орієнтації на іноземний корпоративний сектор та розміщення облігацій зовнішньої державної позики.

В свою чергу, міжнародні резерви України також прив'язані до долара США (рис. 2).

Однак, зважаючи на їх зменшення у 2012 р. порівняно із 2011 р. у 0,96 раза, можна констатувати про негативні тенденції, пов'язані із зростаючим попитом на дану валюту та недостатністю джерел її

поповнення, зокрема пролонгацією місії МВФ щодо третього траншу кредиту, відтоку прямих іноземних інвестицій, а також зменшення обсягів переказів заробітчан (у 2012 р. заробітчани переказали 4,3 млрд. дол., що майже у 2 рази менше, ніж у 2011 р.) [3].

Рис. 2. Міжнародні резерви України у 2009-2012 рр. (млрд.дол.) [3]

Поряд із значними валютними запозиченнями та неминучістю їх повернення ще однією причиною тотальної доларизації є значний рівень інфляції та інфляційні очікування, хоча згідно офіційних показників інфляції в Україні спостерігається дефляція на рівні 0,3% станом на 01.02.2013 р. [3]. Однак варто наголосити, що вітчизняна дефляція є офіційною, а не реальною, оскільки Державна служба статистики змінила формулу розрахунку даного показника, відповідно, виникає невідповідність – дефляція супроводжується повсякчасним зростанням цін.

Також домінуючими чинниками доларизації є затяжна політична криза, значний рівень корупції (144 місце із 176 країн світу), дихотомія чинного законодавства та його недосконалість.

Таким чином, за умов, що склалися в Україні доларизація є об'єктивно зумовленим процесом, який набирає оборотів. Проте, з фінансової точки зору це неприпустимо, оскільки доларизація загрожує стабільності національної валюти, грошово-кредитній сфері, діяльності банківських установ, посилює тіньовий сектор, сприяє відтоку капіталу, а, відтак, загрожує національній та фінансовій безпеці.

Окрім значної доларизації вітчизняної економіки, каталізатором негативних тенденцій посткризового вітчизняного економічного простору є низький рівень добробуту населення. Так, згідно проведених досліджень інститутом швейцарського банку Credit Suisse, Україна займає найнижчі показники, незважаючи на те, що добробут населення планети зростає і до 2018 року становитиме 334трлн. дол. (табл. 1). Варто відмітити, що дані розрахунки базовані на розмірах персонального багатства громадян зазначених країн, включаючи вартість фінансових (готівки, акцій, облігацій, пенсійних накопичень, страховки, тощо) і не фінансових активів (переважно нерухомості) за вирахуванням боргів.

Таблиця 1

Динаміка добробуту населення станом на 01.01.2014 р.*

	Країна	Дохід на одного дорослого громадянина, \$ тис.	Фінансові активи, \$ тис.	Нефінансові активи, \$ тис.	Борги, \$ тис.
Станом на 01.01.2014 р.	Швейцарія	512,56	359,36	286,21	133,01
	США	301,14	243,59	114,36	56,81
	Польща	26,06	14,07	17,92	5,93
	Грузія	21,64	4,91	17,31	0,58
	Росія	10,98	4,48	9,04	2,55
	Молдова	3,85	1,56	2,57	0,27
	Україна	3,41	0,73	3,62	0,93
	Білорусь	2,41	0,52	2,07	0,19

* - складено автором на основі даних Credit Suisse Global Wealth Databook 2013

Як ілюструють дані таблиці 1, українці – одні із найбідніших жителів планети, оскільки персональні статки жителя України – 3,4 тис. дол. США, приблизно стільки ж припадає на одного із жителів найвідсталіших країн світу – Джибути та Лесото.

В той же час, найбільші персональні статки спостерігаються у жителів Західної Європи, США, Канади, Австралії та Сінгапуру. Прискореними темпами зростає особистий добробут жителів Північної Америки. Так, у 2013 році - на 11,9 %, або 8,4 трлн. дол. (до 78,9 трлн. дол.), що є найвищим показником та ілюструє позитивну динаміку світової економіки, незважаючи на глобальні кризові тенденції.

Ще одною детермінантою стану вітчизняної економіки є неадекватність формування обсягів кредитів та депозитів. Так, величина кредитних ресурсів в іноземній валюті, які надають банки України в економіку значно перевищують обсяги залучених вітчизняними банками на депозити коштів в іноземній валюті (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка обсягів банківських кредитів і депозитів в іноземній валюті в Україні у 2005-2013 рр. (станом на кінець року, млрд. грн.)

Показники	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Кредити	49,0	134,4	244,7	463,9	395,6	365,9	351,0	270,5	240,8
Депозити	50,6	80,0	108,3	210,4	206,5	206,4	247,1	172,3	187,6

Як ілюструють дані табл. 2, обсяг позикових фінансових ресурсів в іноземній валюті перевищує обсяг депозитів в іноземній валюті в 2007–2008 рр. у 2,2 раза. Впродовж 2012-2013 рр. спостерігається аналогічна ситуація – зростання майже в 1,6 раза. Тенденція, коли подвійне перевищення кредитних ресурсів, наданих вітчизняними банками в іноземній валюті, над залученими в даній валюті депозитами, хоча й

сприяє більшому отриманню валютних прибутків, проте, суттєво знижує їх ліквідність, сприяючи імовірному банкрутству. Тому для нейтралізації загроз економічній безпеці в банківській сфері необхідно, на наш погляд, повернути, скасовані у січні 2011 року норми щодо заборони кредитування в іноземній валюті. Адже, як свідчить проведений аналіз, ситуація набирає загрозливих масштабів, враховуючи різке подорожчання на початку 2014 року долара на міжбанку та непрогнозованість його коридору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведений аналіз детермінантів сучасного стану вітчизняної економіки дозволяє констатувати про її значну доларизацію, що негативно відображається на всіх макропоказниках, особливо враховуючи останні політичні події в контексті проголошення Російською Федерацією неофіційної війни. Ще однією причиною «розхитування» економіки є значний обсяг зобов'язань перед міжнародними інституціями, низький рівень доходів населення, прирівняний практично до нерозвинутих країн Африки, а також незначний обсяг депозитів, залучених банківськими установами. Саме низький обсяг депозитів, а також їх повальне зняття на початку 2014 року може стати каталізатором незворотних процесів у вітчизняній економіці, що в свою чергу загрожуватиме більшими масштабами фінансової кризи, яка може перерости в глобальну.

Список використаних джерел

1. Доларизація української економіки сягнула 65% [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrbiznes.com/news/business/61566.html>
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 1. / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2000. – 864 с.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
4. Статистичний бюлетень Національного банку України [Електронний ресурс] / Офіційний веб-сайт. – Режим доступу: www.bank.gov.ua